

A MAGYAR TÖRTÉNETÍRÁS AZ 1944. ŐSZI DÉLVIDÉKI MEGTORLÁSOKRÓL

Mindaz, ami a Délvidéken 1944 őszén történt, nem volt elszigetelt jelenség. Kelet-Európának nem volt olyan szeglete, ahol ne fordultak volna elő hasonló megtorlások, etnikai, politikai tisztogatások, genocídiumok. A délvidéki magyarság tragédiája tehát egy fél kontinenst átfogó népeségmozgató, kitelepítő és megtorló kampánynak volt a része, akkor is, ha a jugoszláviai elkövetők más hatalmaktól függetlenül, saját döntésük szerint gyilkoltak.

A XIX. század második fele óta Közép-Kelet-Európa történetének legfőbb mozgatórugója a nemzeti eszme, a nacionalizmus. Ez az idea, mely az 1918 után megszületett „nemzetállamokban” talált a legnagyobb visszhangra, idegen testet lát a nemzeti kisebbségben, amelynek felszámolása, felszívása nemzeti kötelesség. A fiatal, még a nemzetépítés stádiumában lévő, de kisebbségekkel rendelkező államok a széthullástól való aggodalmukban törekedtek a kisebbségek felszámolására, a nemzetközi helyzet adta lehetőségek és politikai berendezkedésük szerint megválasztott eszközökkel.

Ennek az elvnek a legszélsőségesebb változata a nemzeti szocializmus, amely az „egy állam egy nemzet” elvet „faji” alapra helyezte. A „faji” gondolat megvalósítása a gyakorlatban azt jelentette, hogy a német „élettérből” kiűzik a „fajilag” idegeneket, és helyettük betelepítik az élettéren kívül élő németeket. Az „egyfajú” német „élettér” megvalósítása Közép-Európa teljes etnikai átrendezését jelentette, mivel a háború folyamán összesen mintegy 600 ezer népi németet telepítettek túlnyomórészt Kelet-Európából a német területre, elsősorban a korábban Lengyelországhoz tartozó Varta vidékre.

Közismert, hogy a Szovjetunióban is jelentős tömegmozgatásokra került sor, ezek jellege azonban különbözött a közép-kelet-európai telepítésektől. Bár a szovjet vezetés elhatárolta magát a cári rendszer oroszító politikájától, számos jel utal arra, hogy az osztály-alapon és etnikai alapon végrehajtott tisztogatások között vékony a határvonal. A potenciális vagy valódi osztályellenség felszámolását célzó politika a nem

orosz területeken nemzetiségek és etnikai csoportok elitjének megsemmisítését jelentette. Mivel az ellenséges osztályok likvidálása a nemzeti ellenállás lehetséges fészkeit semmisítette meg, közvetve és kimondatlanul, orosz nemzeti célokat is szolgált. Az „ellenséges” osztályok felszámolása után került sor a „megbízhatatlannak” tekintett nemzetiségek áttelepítésére, a „bűnös” népek megbüntetésére, ill. munkaerejük kihasználására.

De nemcsak a nagyhatalmak, Németország és a Szovjetunió törekedtek „idegen”, „ellenséges” népcsoportok kitelepítésére, megbüntetésére.

Sabin Manuila, a román Központi Statisztikai Intézet igazgatója részletes tervet készített Antonescu marsall számára arról, hogy milyen lépésekben lehetne Romániát etnikailag homogén nemzetállammá alakítani. A nemzetiségi kérdés „végleges” rendezési terve szerint mintegy 6,2 millió embert kellett volna lakóhelyéről elmozdítani.

Ennél jóval ismertebb a londoni csehszlovák emigráns kormány vezetőjének, Eduard Benešnek az 1941 óta terjesztett terve a németek kitelepítéséről. Ez a terv feltehetőleg 1943-ban egészült ki a magyarok kitelepítésének követelésével. Csehszlovákia tiszta szláv állam akart lenni.

Magyarországon kormányzati tényező részéről hasonló „végleges” rendezési tervek nem merültek fel. A Teleki Pál miniszterelnök nevéhez kötődő nemzetiségpolitikai elv elvetette a nemzetállam elméletét és még az erőszakos asszimilációt is ellentétesnek tartotta a magyar hagyományokkal és a magyar érdekekkel. Az ország területi megnagyobbodása után a magyar kormány az 1918-as etnikai státus quo alapján állt és az utódállamok által a húszas évek elejétől folytatott intenzív betelepítési politika következményeit a kiutasítással, illetve, a románok esetében az anyaországgal kötött önkéntes népcserre-megállapodással igyekezett mérsékelni. Magyarország tehát nem folytatott átfogó telepítési politikát, de a közigazgatás kiépítésére nagy számban érkeztek közalkalmazottak a visszacsatolt területekre. Az 1938 és 1941 között visszatért területe-

ken a magyar etnikum statisztikailag is kimutatható megerősödése elsősorban az önkéntes népességmozgásnak, valamint a szlovák, román és szerb telepesek kiutasításának, távozásának volt a következménye.

A legjelentősebb népességmozgások a Délvidéken történtek, és a visszacsatolt területek közül itt került sor a legsúlyosabb atrocitásra is. Bácskában telepítették le az egyetlen telepítési akció résztvevőit: mintegy 17 ezer bukovinai székelyt. Ugyanakkor jelentős számban utasítottak ki szerb köztisztviselőket és telepeseket (dobrovoljácokat). A szerb szakirodalom tág határok, 30 ezer és 150 ezer közé teszi azok számát, akik a visszacsatolás miatt kényszerültek elhagyni lakóhelyüket. Az utóbbi szám forrása nyilvánvalóan a szerbiai német katonai parancsnokság egyik, közvetlenül a bácskai magyar bevonulás után készült jelentése, miszerint: „...a magyar kormány kb. 150 ezer szerbet, akiket állítólag a jugoszláv kormány telepített a Magyarországnak ítélt Duna-Tisza közére, ingóságaiak nélkül és mindössze háromnapos hideg élelemmel ellátva Ó-Szerbiába szándékozik toloncolni.” (A Wilhelmstrasse és Magyarország, Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933-1944, szerk: Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Loránt – Juhász Gyula, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 581. old.)

Bár a magyar katonai közigazgatás adott ki rendeletet az 1918 után beköltözött kitelepítéséről, ennek végrehajtása a szerbiai német megszálló hatóságok ellenállásába ütközött. Magyar forrás szerint 15 ezer szerbet telepítettek ki. A kiutasításoknál sokkal súlyosabb vád a magyar hatalommal szemben a hírhedt „újvidéki vérengzés”. A szerb partizánok támadásai miatt 1942 januárjában a magyar fegyveres erők által elkövetett megtorló hadjáratot az újabb szerb szakirodalom gyakran genocídiumként említi. A mintegy ezer zsidó és 4 ezer szerb legyilkolása a partizánok és a nem magyar lakosság megfélemlítését célzó tömeggyilkosság volt, de nem genocídium, mert a zsidóság szisztematikus elpusztítása 1944-ben kezdődött, a szerbség teljes vagy részleges kiirtásának vagy kitelepítésének gondolata pedig a magyar kormányzat részéről sohasem merült fel.

A háború végén a németek által leigázott, ill. a velük a háború folyamán szembefordult népek számára különleges lehetőség kínálkozott a homogén nemzetállam megteremtésére és a kollektív felelősségre vonásra, büntetésre. A közép-kelet-európai németiség sorsa az elűdözés, kitelepítés és a Szovjetunióba való deportálás volt. Kisebb mértékben ugyan, de mindezt a magyarság is megtapasztalta.

Az első nagy csapást a szovjet hadsereg fogoly-

szerző hadjárata jelentette. A kollektív felelősségre vonás jegyében a jelenlegi területen a szervezett elhurcolás „hivatalosan” csak a német nemzetiségűeket érintette. A rendelkezésekre álló dokumentumokból arra következtethetünk, hogy a helyi szovjet parancsnokságoknak előre meghatározott számú személyt kellett elfogniuk. Így a németek által nem lakott területeken a német nevűeket, majd a magyar nevűeket is elvitték. Magyar és német nemzetiségűeket nagy számban vettek el Kárpátaljáról, a Felvidék keleti részéből és Erdélyből is. A kiszállított, mintegy 600 ezer magyar civil és valódi hadifogoly egy olyan, a háború elején létrehozott hatalmas táborrendszerbe került, ahol 1939-ben, ill. 1944-ben elhurcolt lengyelek, románok, németek, japánok, kínaiak, koreaiak és más nemzetiségűek voltak.

Az erdélyi magyarságot nemcsak a fogolyszedés sújtotta. Az észak-erdélyi településeken 1944 szeptember közepén a szovjet csapatok nyomában megjelentek a Juliu Maniu parasztpárti politikus után „Maniu-gárdáknak” nevezett alakulatok. A magyarellenes hadjárat során tömeggyilkosságokat hajtott végre többek között Szárazajtán, Csíkszeredán és Csikszentdomonkoson. Bár 1944. november 14-én szovjet közigazgatást vezettek be Észak-Erdélyben és november 16-án a Sanatescu-kormány feloszlatta a Maniu gárdákat, de a Fekete-Körös mentén a reguláris román hadsereg folytatta a tisztogatásokat. Bár Sabin Manuila terve az etnikailag homogén Nagy-Románia megvalósítására a háború után elvesztette jelentőségét, román részről 1945-ben is többször felmerült a magyarok kitelepítésének gondolata. A béketárgyalások árnyékában azonban a Groza-kormány a magyarsággal való megbékélés látszatát igyekezett fenntartani.

A háború végén – a környező országok közül – egyedül Csehszlovákia volt abban a helyzetben, hogy komolyan hozzákezdhesen az „idegen” nemzetiségek felszámolásához annak érdekében, hogy az ország etnikailag homogén nemzetállammá váljon. 1944 nyarán Beneš, a londoni kormány vezetője, Klement Gottwald, a moszkvai kommunista csoport feje - mind arra számított, hogy a Duklai-hágó irányába előrenyomuló szovjet hadsereg „kinyomja”, vagyis menekülésre kényszeríti, esetleg deportálja a magyarokat. A szovjet haderő valójában délkeletről északnyugat felé tartva foglalta el az országot, így a felvidéki magyarok a helyükön maradtak. Ugyanakkor tény, hogy a szovjet haderő a Kárpátalján nagyobb, míg a háború alatt Magyarországhoz tartozó dél-szlovákiai területeken kisebb méretű deportálásokat hajtott végre. Miután a magyarság túlnyomó része szülőföldjén maradt, az újjáalakuló csehszlovák állam teljes jogfosztással, elűdözéssel, majd „lakos-

majd „lakosságcsérével”, azután csehországi kitelepítéssel, végül pedig „reszlovakizációs” kampánnyal kísérelte meg a magyarság felszámolását, eltüntetését.

Sokkal rövidebb, de annál véresebb volt a megtorlás Jugoszláviában.

Meg kell azonban említeni, hogy a Tito-féle partizánsereg megtorlóhadjárata nemcsak a magyarság ellen irányult. Mintegy 400 ezer németet telepítettek ki, ill. űzték el Jugoszláviából, köztük 290 ezret a Vajdaság területéről. Nem tudni pontosan, hogy hányan vesztették életüket a megtorló kampány következtében. Legalább 40 ezerre tehető a kollektív büntetés horvát áldozatainak száma. (Vladimir Zerjavic: *Population Losses in Yugoslavia 1941-1945*, Dom i Svijet, Zagreb, 1997, 146, 96. old.)

Matuska Márton, Cseres Tibor, Mészáros Sándor és mások, legújabban A. Sajti Enikő kutatásaiból ma már tudjuk, hogy a magyar közigazgatás, és a haderő kivonulása után, október közepén (október 17-én) a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács (AVNOJ), ill. a Legfelsőbb Parancsnokság döntésére Bácskában, Bánátban és Baranyában katonai közigazgatást vezettek be, és kezdetét vette a német és magyar lakosságot egyaránt sújtó megtorlás időszaka. Az 1945 januárjáig tartó öldöklésnek Mészáros Sándor visszafogott becslése szerint 15-20 ezer áldozata volt. A magyarság sorsa a közvetlen terror befejezése után is bizonytalan volt. Jugoszláv részről is felmerült a németek mellett a magyarok részleges kitelepítésének a terve. A Tito-Šubašić-kormány agrárügyi minisztere, Sreten Vukosavljević 1945. április 19-én, két héttel a magyarok jogfosztását kimondó kassai kormányprogram közzététele után 80 ezer magyar kitelepítését javasolta a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia Gazdasági Tanácsának. A javaslat nem került megvalósításra, de Magyarország és Jugoszlávia között mégis létrejött egy lakosságcsere-egyezmény, amit azonban nem hajtottak végre.

Mint a minisztertanácsi jegyzőkönyvekből és a békeelőkészítő anyagból kiderül, az ideiglenes magyar kormányhoz utólag eljutottak információk a délvideki terrorhadjáratról, de ezekről az eseményekről már akkor sem beszéltek nyilvánosan, mivel a jugoszláviai magyarság helyzete kedvezőbbre fordult, és a fő kérdés már a teljes felszámolás előtt álló felvidéki magyarság megmentése volt.

A kommunista hatalomátvétel után aztán tabuvá váltak a szovjet hadsereg által végrehajtott deportálások, a hadifogolysors, és a határon túli magyarságot sújtó etnikai tisztogatások. Magyar diák, olvasó 1990 előtt gyakorlatilag nem szerezhetett tudomást a ma-

gyarságot a háború utolsó szakaszában ért megtorlásokról. De a nagy nyugati összefoglalók, így Joseph B. Schechtman, Eugen Kulischer, Antony Bouscaren, Michale Marrus művei sem említik a Délvídeken történeteket. (Joseph B. Schechtman; *Postwar Population Transfers*, University of Pennsylvania Press, 1962; Michael Marrus; *The Unwanted*, Oxford University Press, 1985; Eugene Kulischer; *Europe on the Move. War and Population Changes*, New York, 1948)

Mindezeket az elhallgatott témákat a nyugati magyar emigráció tartotta életben.

Valószínűleg az első, könyvben megjelent hír a délvideki vérengzésekről Nagy Ferenc száműzött miniszterelnök *Küzdelem a vasfüggöny mögött* című visszaemlékezésében jelent meg 1948-ban. Igaz, csupán egy mondatban esik szó a „németek kivonulását követő tömeges magyarmészárlás heteiről...” (Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött*, Európa, Budapest, 1990., 190. old. Eredeti kiadás: *The Struggle behind the Iron Curtain*, MacMillan, New York, 1948).

A délvideki megtorlásokkal érdemben Sulyok Dezső foglalkozott *A magyar tragédia* című nagy, önéletrajzi elemeket is tartalmazó összefoglaló művében. (Sulyok Dezső: *A magyar tragédia. A trianoni béke és következményei. A szerző kiadása*, Newark 1954., 156-157 old.) Sulyok úgy tudta, hogy királypárti csetnikes és Tito kommunista partizánjai egyaránt részt vettek a bosszúhadjárásban, melynek – tudomása szerint – 30 ezer áldozata volt. „Néhol egész falvakat válogatás nélkül kiirtottak, másutt előre elkészített lajstromok alapján szedték össze áldozataikat és ölték őket halomra. Újvidéken a Magyar Közművelődési Szövetség tagjait azzal terelték össze, hogy közmunkára viszik őket, majd az összetertelt mintegy 1200 embert a sportpályán halomra géppuskázták. Másokat kommunista kényszermunka táborokban kínoztak halálra...” Sulyok nem nevezi meg forrásait, mégis könyve önmagában forrásértékű, mivel rövid leírására és adataira később sokan hivatkoztak.

Különös, hogy a szakirodalom számára szinte teljesen ismeretlen maradt Szigethy György *Szemtanúja voltam Tito délvideki vérengzéseinek* című könyve, mely 1956-ban jelent meg Clevelandban. A szerző a szemtanú pontosságával 115 oldalon keresztül mondja el mindazt, amit 1944 ősztől 1947-ig Újvidéken átélt. Szigethy leírja, hogy a megtorlás nemcsak a magyarok és a németek, hanem az „osztályellenség” és a szerb értelmiség ellen is irányult. Források megnevezése nélkül a szerző a magyar áldozatok számát – beleértve a közvetlenül vagy közvetve meggyilkoltakat is – 60 ezer főre teszi. A kötetet az egyik legnagyobb példányszám-

ban megjelenő amerikai magyar lap, a Katolikus Magyarok Vasánapja adta ki. A lap, illetve a kiadó később is helyet adott a témának. A másik részletes és ugyancsak szinte teljesen ismeretlen beszámoló Homonnay Elemértől származik. Homonnay Elemér 1957-ben húsz oldalas angol nyelvű röpiratban akarta a világ figyelmét felhívni a délvideki magyarság sorsára. A szerző szerint a magyar áldozatok száma 30 ezer volt, és ugyancsak 30 ezren elmenekültek. Homonnay úgy tudta, hogy Tito partizánjai 150 ezer német polgári személyt is meggyilkoltak. (Homonnay Elemér: *Attrocities, Committed, by Tito s Communist partisans in Occupied Southern Hungary*, Cleveland 1957)

Sajnálatos, és a délvideki magyarság ügye szempontjából hátrányos, hogy elsősorban a szélsőjobbhoz kötődő szerzők foglalkoztak a magyarságot ért sérelmekkel: a Szovjetunióba történő deportálásokkal, a romániai, szlovákiai és a jugoszláviai üldöztetésekkel.

Marschalko Lajos és Fiala Ferenc a *Vádló bitófák* című, a magyar háborús főbűnösök védelmében írt könyvükben a győztesektől elszenvedett megtorlások között megemlítik a délvideki eseményeket is. (Marschalko Lajos – Fiala Ferenc: *Vádló bitófák*, London, 1958) Fiala Ferenc önálló kötetében az 1960-ban Münchenben megjelent *Egy hajó elsüllyed a Dunán* című riportregényében a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége által gyűjtött adatok alapján ír a megtorlásról (Fiala Ferenc: *Balkáni színhjáték* In: *Egy hajó elsüllyed a Dunán*, Mikes Kelemen Kör, München, 1960.) Málnási Ödön, a Londonban 1958-ban kiadott *Magyar márttyrok* című vékony könyvében Szombathelyi Ferenc tábornok tragikus sorsának bemutatása kapcsán írt arról, hogy „Tito *hadserege legalább 30 ezer magyart mészárolt le*” (Málnási Ödön: *Magyar Márttyrok*. London, 1958., 33. old.).

Egy Németországba (NSZK) emigrált magyar kutató 1978-ban Andreas Weissenbach néven publikált *Tábornokaink halála* címmel egy erősen apologetikus tanulmányt az 1942-ben végrehajtott vérengzés magyar szervezőiről. Bár a munkában a magyar tábornokok sorsával foglalkozik, Szigethy György fent említett beszámolója alapján ír az 1944. őszi megtorlásokról is. (Andreas Weissenbach: *Magyarország és a Fegyveres SS, Tábornokaink halála*. Körösi Csoma Sándor Történelmi Társaság kiadása, München, 1978. 122. old.). 1979-ben jelent meg Krupa Sándor *A sarló-kalapács áldozatai* című könyve, melyben a szerző kitér a délvideki megtorlásokra is (Krupa Sándor: *A sarló-kalapács áldozatai*. A szerző kiadása, DeWitt, Michigan, 1979., 15. old.). A Katolikus Magyarok Vasánapjának 1989-

ben megjelent évkönyvében Lelbach Antal foglalkozott a délvideki magyarság történetével. A szerző források említése nélkül ír „Tito népiirtásáról,” melynek százezer áldozata volt (Dr. Lelbach Antal: *Délvideki vagyok*. In: *Katolikus Magyarok Vasánapja Évkönyv*, Youngstone, OHIO, 1989, 111-118. old.).

Itthon a hatalom nem adott lehetőséget történészeknek arra, hogy hitelesen mutassák be a háború utolsó hónapjainak eseményeit, a szovjet csapatok által végrehajtott deportálásokat és az utódállamokban élő magyarság hányattatásait.

A nyolcvanas évek elején azonban kezdett repedezni a jég. Balogh Sándor 1982-ben megjelent könyve *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája, 1945-1947* még nagyjából a hagyományos, akkor megkívánt szemléletet tükrözi, de ha az olvasó a lábjegyzeteken is átrágtta magát, akkor korábban elhallgatott eseményekről is tájékozódhatott. A szerző a könyv főszövegében megemlíti a délvideki megtorlásokat, de a felelősséget a csetnikekre hárítja: „A Jugoszlávia felszabadulását megelőző – és követő – hetekben a Bácskában és Bánátban a Draža Mihajlović katonai vezetése alatt álló csetnikiek követtek el súlyos vérengzéseket a magyar nemzetiségű lakosság körében. Helyenként súlyos megpróbáltatások érték a magyarságot, és ilyenkor nemritkán ártatlan emberek estek áldozatul más fegyveres csoportok cselekedetei nyomán is.” (Balogh Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája, 1945-1947*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982, 36. old.). Hogy kik ezek a „más fegyveres csoportok”, arról a lábjegyzetben tesz sokatmondó említést. Ebben hosszasan idéz Sulyok könyvéből, de az idézet előtt azért „kötelező eligazításképpen” megjegyzi: „Sulyok Dezső részletesen taglalja a jugoszláviai magyar nemzetiségű lakosság felszabadulás utáni helyzetét, de ezt is elsősorban arra használja fel, hogy a jugoszláv kommunistákat és az antifasiszta fegyveres ellenállást rágalmazza.” Mégis, ez a furcsán, szemérmesen bevezetett, Sulyoktól vett rész volt az első információ a magyar olvasónak a magyarelles megtorlásokról, akkor, amikor az emigrációban kiadott könyvek még a könyvtárak zárolt osztályain voltak elhelyezve. Tény, hogy aki akart, az értett Balogh Sándor lábjegyzetéből. Ilyen volt Für Lajos, aki a *Mennyi a sok sírkereszt* című, az Alföld folyóirat 1984-es évfolyamában megjelent és azóta sok kiadást megélt tanulmányában viszonylag részletesen foglalkozott az utódállamokban maradt magyarság háború utáni sorsával. Für Lajos Balogh lábjegyzetére hivatkozva, de Sulyok szavaival számol be a délvideki megtorlásokról. Én magam is Balogh Sándorra és Sulyok Dezsőre hivatkozva

írtam a Történelmi Szemle 1985/1. számában megjelent, Meghalt, eltűnt, fogságba esett című tanulmányomban, hogy „Bácska, Észak-Erdély és Dél-Szlovákia lakosságát az utódállamok fegyveres bandái tizedelték.” 1989-ben, a tanulmány könyvvé dolgozott verziójában már használtam a *súlyos vérengzés* szavakat, bár a megtorlásokkal kapcsolatban önálló kutatásokat nem végeztem. Kétségtelen, hogy nehéz feladat előtt állt A. Sajti Enikő, aki a *Délvidék 1941-1944* című könyvében külön fejezetet szánt az 1944 őszi történeteknek. Részletesen elemzi a katonai közigazgatás bevezetésének körülményeit, de a tömeggyilkosságokról nem ír. Ír viszont a megtorlás egyéb formáiról, így a magyar és német nemzetiségű lakosság kifosztásáról, munkatáborokba gyűjtéséről és kitelepítéséről (A. Sajti Enikő: *Délvidék 1941-1944*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987., 244-248. old.). Mindaz, ami nem kerülhetett be az 1987-ben kiadott könyvbe, benne van A. Sajti Enikő 2003-ban megvédett akadémiai doktori diszsertációjában, mely remélhetőleg hamarosan könyv formában is megjelenik.

Mások a nyolcvanas évek második felében még ennyit sem írtak. Például a Medvetánc könyvek sorozatban 1988-ban Budapesten Jelentés a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről címen egyedülálló kiadvány jelent meg, mely kendőzetlen értékelést adott az elszakított magyarság helyzetéről. A vajdasági magyarságról Arday Lajos írt, de történelmi bevezetőjében nem esett szó az 1944. őszi megtorlásokról. És nem esett szó a délvidéki magyarok kálváriájáról a nyolcvanas évek végén megjelent, Magyarország XX. századi történetét bemutató nagy összefoglaló művekben sem.

Kétségtelen, hogy 1989 után sok minden megváltozott. De vajon éltek-e a magyarországi és a határokon kívül élő kutatók, történészek a váratlanul eljött szabadsággal? A kilencvenes évek elején – mint több más, korábban tabunak számító téma esetében – egy csapásra számos alpmű jelent meg a délvidéki magyarság elleni bosszúhadjáratról. A számos tanulmány közül kiemelem Cseres Tibor, Matuska Márton és Mészáros Sándor műveit. Mindegyik szerző részletesen dokumentált, átfogó képet ad a megtorlás napjairól, elő- és utótörténetéről. Matuska Márton és Mészáros Sándor munkáiból világosan kiderül, hogy a magyarellenes megtorlás nem „népi” bosszú, hanem a Legfelsőbb Parancsnokság által jóváhagyott, alaposan megszervezett megfélemlítő akció volt. (Matuska Márton: *A megtorlás napjai*. Montázs Könyvkiadó Budapest, é.n., 375 old.) De meg kell említeni Mojzes Antal, Szloboda János, Teleki Júlia, Balla Ferenc és Balla István mun-

káit is, amelyek egy-egy település sorsát mutatják be. (Szloboda János: *Zentán történt 1944-ben*. Jugoszláviai Magyar Közművelődési Társaság, Újvidék, 1997., 233 old; Mojzes Antal: *Halottak napja Bajmokon*. Cnesa Kiadó, Kanizsa, 1994., 83 old.; Teleki Júlia: *Keresem az apám sírját*. Logos, Tóthfalu, 1999., 209 old; Dr. Balla Ferenc – Dr. Balla István: *A bezdáni vérfürdő*, In.: Honismeret 2001/3.)

Kár, és nem a szerzőkön múlt, hogy ezek az alpművek és helytörténeti tanulmányok a magyarországi történettudományra nem gyakoroltak kellő hatást. A korábbi tabuk ma még mindig jórészt fehér foltok a hazai történetírásban. Ugyanakkor tény, hogy a környező országokban a háború utolsó napjaiban és a háború után végrehajtott etnikai tisztogatások ma már legalább említésre kerülnek a korszakkal foglalkozó, újabban megjelent munkák többségében.

A délvidéki megtorlásokról a legjobb forrásmű a *Források a Délvidék történetéhez* című dokumentumgyűjtemény harmadik kötete. A közölt öt vonatkozó forrás, korabeli hivatalos iratokat, visszaemlékezéseket és rövid történelmi feldolgozásokat tartalmaz. (Csorba Béla szerk.: *Források a Délvidék történetéhez*, 3. kötet, Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 1999)

Tágabb összefüggésekben elsősorban azok a könyvek érintik a tragikus eseményeket, melyek a Kárpát-medence népességével foglalkoznak.

Kocsis Károly a Kárpát-medence etnikai geográfijáról szóló munkáiban mindig részletesen ír a határ menti magyarság háború alatti és utáni megpróbáltatásairól. A Délvidék etnikai arculatának változásával kapcsolatban Cseres Tibor és Matuska Márton munkáira hivatkozva, Kocsis 20 ezerre teszi az 1944. őszi megtorlás áldozatainak a számát. (Károly Kocsis – Eszter Kocsis Hodosi: *Ethnic Geography of the Hungarian Minorities in the Carpathian Basin*. Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 1998 p. 153. ... Kocsis Károly: *Elcsatoltak. Magyarok a szomszéd államokban*. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Budapest, 1990., 56 old.) Papp Sándor könyve, *A határon túli magyar nemzeti közösségek életrajza 1918-1988*, az utódállamok szerint, kronológia-szerűen, tehát kiemelt dátumokhoz, napokhoz kötve sorolja fel a határon túli magyarság életének fontosabb állomásait. Október 17., vagyis a katonai közigazgatás bevezetése kapcsán mintegy fél oldalon ír a szerző a megtorlásokról, mely 40 ezer áldozatot követelt. (Papp Sándor: *A határon túli magyar nemzeti közösségek életrajza 1918-1988*. Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém, 1999., 146. old.) 2001-ben jelent meg C. Tóth János szerkesztésében *A Kárpát-medencei magyar kisebbs-*

ségi kérdés a harmadik évezred küszöbén című összeállítás. A szerkesztő-szerző részletesen foglalkozik az utódállamokban maradt magyarság elleni megtorlásokkal, és – konkrét források említése nélkül – összefoglalja a délvideki magyarellenes hadjáratról eddig megjelent tényeket. (C. Tóth János: A Kárpát-medencei magyar kisebbségi kérdés a harmadik évezred küszöbén. Salgótarján, 2001., 97–98. old.)

Nagy összefoglaló művek és politikatörténeti tanulmányok azonban általában csak kis teret szentelnek a határon túli magyarság sorsának bemutatására, így a délvideki magyarság 1944. őszi tragédiájára rendszerint csupán néhány szó marad.

Kivétel Herczeg Géza diplomáciatörténész 1999-ben megjelent A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig című könyve, mely viszonylag részletesen foglalkozik a témával (Herczeg Géza: A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig. Magyar Szemle Könyvek, Budapest, 1999., 522. old).

A legtöbb munka azonban csak érinti ezt a sokak által ma is kényesnek tekintett témát.

Pl. a *Magyarország a második világháborúban* című lexikon az 1942. januári újvidéki razzjáról részletesen, közel egy oldalon ír, de a megtorlást csupán egy mondatban említi meg. (Magyarország a második világháborúban, Lexikon A–Zs, szerk.: Sipos Péter, Ravasz István. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1996., 441. old.)

Egy-egy mondatot szentel a délvideki magyarok sorsának a díszes kiállítású *A magyarok krónikája* és az ünnepi kiadású *Milleneumi magyar történet*. De ezek az egymondatos információk is suták, és nem oszlatják el, hanem inkább fenntartják a tragédia körüli homályt. *A magyarok krónikája* azt írja, hogy „több tízezer ártatlan albánt és magyart megöltek, munkatáborokba hurcoltak.” (*A magyarok krónikája*, Officina Nova, Budapest, 1996., 641. old) *A Milleneumi magyar történetben* pedig az szerepel, hogy „az 1944 őszi székelyföldi magyarellenes román, illetve a Délvidéken az 1944-45 fordulóján végrehajtott magyarellenes jugo-

szláv vérengzés nyomán mintegy negyedmillió magyar menekült el Romániából, illetve Jugoszláviából.” (Milleneumi magyar történet. Osiris, Budapest, 2002., 569. old)

Romsics Ignác a *Magyarország története a XX. században* című művében a határon kívül rekedt magyarok sorsával egyetlen mondat erejéig foglalkozik, és ebben szerepel három szó a „szerb partizánok vérengzéseiről”. (Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Budapest, 1999., 301. old.)

Viszont egyáltalán nem szerepel a délvideki megtorlás Ormos Mária *Magyarország a két világháború korában* című könyvében (Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában*. Csokonai Kiadó, 1998.), sem Gergely Jenő – Pritz Pál közös munkájában, *A trianoni Magyarország 1918-1945* című kötetben (Gergely Jenő – Pritz Pál: *A trianoni Magyarország 1918-1945*. Vince Kiadó, Budapest, 1998.) Ugyancsak

kimarad a délvideki etnikai tisztogatás története a Pándi Lajos által összeállított *Köztes Európa 1763-1993* című 1997-ben megjelent 790 oldalas kötetből, mely térképeken és magyarázó szövegeken keresztül mutatja be a térség fontos eseményeit. (*Köztes Európa 1763-1993*, összeállította Pándi Lajos, Osiris, Budapest, 1997., 790 old.)

A magyarság el-

leni megtorlásokról szóló alapművek és tanulmányok szerzői szinte kivétel nélkül délvidekiek. Kétségtelen, hogy ők vannak legközelebb a témához, nekik volt leginkább módjuk beszélni a szemtanúkkal, és ők ismerik a helyi levéltárakba való bejutás fortélyait. A vajdasági kutatók „helyzeti előnye” azonban nem elégséges magyarázat arra, hogy ez a téma nincs kellőképpen bemutatva a hazai történetírásban. Úgy tűnik, mintha csak a vajdaságiaknak lenne igazán fontos a múltjuk tisztázása. De ez nincs így. Kutatók új nemzedékének lesz a feladata, hogy másféle történelemkönyveket írjanak, olyanokat, amelyekben teret szentelnek a határon túli magyar sors részletes bemutatásának is.

Bukovinai székelyek fogadtatása Újvidéken

Örömmorban fogadják Szabadkán a bevonuló honvédeket

MTV
MAGYAR TELEVÍZIÓ
KÖZVETLEN

Budapest, 1992. október 4.
Jkt.sz: 1-1151/92.

Csörös Béla író, egyetemi tanár,
Dobos István író, Részeg, Béla,
Mészáros Márton újságíró,
Magyar Dél-Északkeleti Hírlap
Vajdaság Utca: 4. 1.
Köszönet

Igen tisztelt úraim!

Meglepetés nyílt levelek átszólását. Erreklődésével olvasom
folytatásukat.

A határozatlan társaságok elterjedését és populárisan az ingatlak
számos megfogalma, mint a Panovszko fészkeként. Azok idején
azért állapítottam meg abban, hogy a filmet akkor nem voltam is,
mert attól féltem - az attól féltem sokan - hogy a film csak
lincs a téren és ahelyett, hogy megfogalma a vajdasági és
magyarokat, megpróbáltam a szerepeket és kielégüléseket
konfliktusokat.

Később kiderült a Magyarok Világszövetségének elnökeinek, Csorós
Béla úrnak a segítségét abban, hogy kiderüljön a vajdasági
magyarok képviselőivel és segítsen azokra a nehéz időkben.
Kérdésnek nem kaptam választ.

A fontlaktól függetlenül hónapokkal ezelőtt kiderült a Panovszko
fészkeként, hogy a a film feloldás fészkeként és ha
váltja a teljes feloldásukat, a filmet azonban kiderült.

Az idők betekintésére többet, több oldalról megpróbáltam a film
levezetéseit.

Asz évek nyílt levelek úgy tekintek, mint a vajdasági magyarok
beprezezték azok kérését és úgy értelmezem, hogy a vajdasági
magyarok megfogalma feloldásukat váltják azért, hogy a film
konfliktusokat meg jár megfogalma, meg megfogalma, meg ott élő
magyarokat és meg megfogalma meg a két ország kapcsolatát.

Köszönettel köszönöm a fészkeként, hogy megfogalma a
film feloldásukat váltja, a filmet az l, csorós úrnak köszönöm
kérését.

Özintw tiszteléssel:

Hankiss Elemér

Nehéz az úttörés. Hankiss Elemér levele négy kutatóhoz.